

PILOTA BERTSOLARIEN JARDUNEAN

RUFINO IRAOLA

Ez dakigu bertsoa ala pilota den zaharragoa, ziur ez behintzat; baina adinean alde handirik ez dutela izango iruditzen zait. Amezketako Fernando artzaina, bertsotan ezezik, mendi-gainen batean, pilotan aritzea ere gutxi fidatu! Hain zuzen, orain tenisean jokatu ohi den antzera jokatzen omen zen pilotan, artzainen artean, joan den mendera arte.

Nolanahi ere, argi eta garbi dago euskaldunak guztiz herrikoitzat hartu duela sortzetik beretik pilota-jokoa, eta, bertsoa herriaren ahotsa izanik, pilotaz aritzea normal-normala da bertsolariarentzat. Gainera, mende-hasierako literaturan nabari den giroari jarraiki, hau da, baserria bertutearen gordailu eta kalea gaiztakeriaren irudi, pilota ohitura onen sinbolo izan da euskaldunen artean, eta kanpotik etorritako kirolen kontra

goraipatu izan du euskaldunak, eraso egitea, hein handian, bertsolarien esku utzi duelarik.

Sokari muturra aurkitu nahia ez da izan gure irrika bakarrik; gizon orok barnean daraman tirria da hori. Hau nola hasi zen edo beste hura nondik nora sortu zen jakin nahia ebitatu ezineko zerbait da gizonaren baitan. Erantzun zientifiko edota arrazionalik aurkitu ezin dugunean irudimen eta fantasiari eragiten apartak gara; mitoak sortzen ere bai. Horrelaxe topatzen dugu soluzioa. Horrek ere balio du, ordea. Zergatik ez? Ildo honetatik, oso politak dira Inozentzio Oleak ematen dizkigun argibideak. 1975. urtean «Pelota eta pelota jokua» izenburupean jarritakoak.

Lenbizi sortu zan euskalduna
irten zanean mundura,
ikaratu zan begiratzean
kezkaz bere ingurura.
Baina Jainkoak beti izan du
jaiotakoen ardura,
eta negarrez asi etzedin
ain maite zuan aur ura,
pelota txiki polit bat egin
ta eman zion eskura.

Mutilkoskortu ta artzantzara
joan zanean mendira,
bereala zan pelotarekin
nun jolastuko begira.
Bordaren orma jo arazita
pelota lengo tokira,
orra pelota jolas bezela
nola irten zan argira.
Pelotaleku danen guraso
artzai bordak ote dira?

Bertso hauen aportazio literariorik bikainena da bertsotan ipuina nola egin litekeen adieraztea. Horixe dira: ipuin fantastikoa. Aldi berean, pilotari dagokionez, denboraren hastapenera garamatza. Funtzio garrantzitsua betetzen dute bertso hauek: gauzarik ilunena argitzen saiatzen dira, *Tor*-en mailuaren mitoak euriaren etorrera esplikatzen zuen bezalaxe. Ohartuko za retenez, Jainkoa eta haurra dira protagonistak; eta, logikoa

denez, samurtasunez beteak datoz. Neurri eta errima aldetik ezin hobeto tajutuak daude.

* * * *

Euskaldunok apustuzale fama izan dugu. Ez da harritzekoa ondorengo bertso honetan ikus daitekeenez. Pilota ere apustu bihurtu dugu. Bertsolaria arduratuko da xehetasunak emateaz. 1846. urtean Irunen izandako pilota-partida dute aipagai hurrengo bertso anonimo hauek. Beraz, bertsolaria orain kazetari ofizioan ikusiko dugu, bere ironia osoa galtzaileengan isurtzen duelarik.

Ez da posible, jaunak, kasik sinhestia,
Konfidantza nola zuten ezarria,
Duroz kargaturikan mandoa ekarria,
Garbitu nahi zuten arraia guzia,
Bainan etxerakoan heien dolorea!
Mandoak Irunen galdu karga erdia.

Probintzian bazuten pilotan urgulu,
bainan oraiko huntan beharko zaphatu,
Frantsesa uste gabe zaie magusitu.
Zer gisaz behar dire orai kontsolatu?
Heien fama guztia Lapurdin da sarthu,
Bi urtheren dolua behar dute hartu.

Ez ziren irabaztearekin bakarrik konformatu. Zeinen argazki esanguratsua egiten duen, kargak galdutako mandoa sinbolotzat erabiliz. Probintzia Gipuzkoa da. Ikus daitekeenez, bertsoaren etena diferentea da Iparraldean eta Hegoaldean. Hamarreko handiko bertso hauek, hamarna lerro izango zituzketen baldin eta Lasartek edo Uztapidek kantatuak izan balira. Errimak ere oso zabalak dira, zabalegiak esango nuke nik, «dolorea» eta «erdia», adibidez.

* * * *

Hurrengo bertso hauek pilotarietxan kantatzen zituzten, eta dituzten, gorabeherak adierazten dituzte. «Martin eta Felix» dute izenburua. Iparraldean gaude oraindik.

Martinek goxo-goxo bere lagun Felixi,
Bertzeren pilotetan sartzia dela itsusi,
Nahi baldin baduzu partida irabazi,
Hola ez duzu behar pilota ebatsi.

Felixek eman dio ederki arrapostu,
Zaharrak behar direla bethi ohoratu,
Beren penetan ere bihotzez lagundu,
Horra zertako dudan pilota bat hartu.

Errima aldetik eta abar aurreko sailarengatik esan duduna bera errepikatuko genuke. Hizketan ari balira bezala egiten dute bertsoan; hauxe izan da denbora askoan bertsolaritzaren ezaugarrietako bat, nahiz eta hiperbatoia ere soma litekeen. «...ez duzu behar pilota ebatsi».

* * * *

Beste batzuetan bertsolaria (kasu honetan olerkaria) pilotarien jokaldi, bakoitzaren estilo eta izaera deskribatzen saiatu da. Hala gertatzen da Iparragirrek 1854an (Juan Carlos Gerra euskaltzainak «El Noticiero bilbaino»ra bidalitako gutun bati esker ezagutzen da data) Oñatin izandako pilota-partidu bati buruz egin zituen olerkietan.

Partidu ederrak jokatzen ziran
egun aietan Oñatin;
Jokalari onak nola ziraden,
onena zein zan nork jakin?

Batzuek zioten: Or Bizimodu,
besteak «biba» Gereta;
mutil gogor au azkar zebilen
arrapatzeko pilota;

Merlaet eta Marinela,
Zugarri, Gereta,
aurrean dabilena
arrimatzen pareta.

Marinela da altu zabal bat,
guztiz jokalari ona,
Bizimodu da aidosua ta
atzean ematen du lana.

Merlaet, berriz galai gazte bat
segurua eta arina;
Zugarrik aurrean, ene mutilak,
ematen du zer egina.

Bizkaian ta Probintzian,
pilotari onak,
oberik ez Españan.
«Gora Euskaldunak».

Ez dago zehazterik Luzean edo Errebotean izan zen partidua. Ez dira bertsoak, koplak baizik. Hori izateko ere errima ez dute batere zuzena. Aportazioa, beraz, historia aldetik egongo litzateke, eta, lehen esan duguna, deskribapenetan. Oso balio literario gutxikoak iruditzen zaizkit kopla hauek. Iparragirrek ororen gainetik Euskal Herria goratu nahi du. Sarri egin izan zuen hori.

* * * *

Jose Artola pilotari eta olerkari donostiarrarenak dira hurrengo bertsoak. Euskaldunon beste arazoetako bat ederki ikusten da bertso hauetan, alegia, kontserbadore samarrak izan garela beti. Gure ohitura eta ondare kulturalak betiko galduta geratuko ote garen beldur. Errebotearen kaltetan, pilota modernoaren garaipena isladatzen da jarrialdi honetan:

Erreboteko jokoa baño
zer da, zer, ederragorik?
Beste guztiak onak direla
ez det arkitzen oberik;
An etzan falta «pike» ta «paret»
«arraia» eta «aiderik»,
«besagain» «sake tanto zorrotzak»
eta gañera «bolerik».

Pilotariak lengo oiturak
ez zaizkizutela utzi,
errebotean berri-berriro
obe zenduteke asi,
zela gaudenak ditzagun lengo
usarioak ikusi,
eta gazteak aurrerako ere
ditzaten ondo ikasi.

Bertso hauen aportazioa jokaldien izenak gordetzea da, batez ere. Lehenengo bertsoan ikusten da hori, batik bat. Bigarrenean, hizkera aldetik-eta, badaude gauza politak: «zela gaudenak». Baina baita hutsegiteak ere: «eta gazteak aurrerako ere ditzagun ondo ikasi». 1850-1870 aldera Errebotean eta Luzean ziren jokalarri ospetsuenen izenak ere agertzen dira, nahiz eta guk, bertsoak barik, izenak bakarrik emango ditugun: Manuel Lekuona «Urtxelle» eta Eibarko Txikito ziren. Azken honek eskuz Blean ere bikain jokatzen zuen. Hernaniko ezkerria, Pagoaga «Arroxko», Legorretako apaiza eta beste hainbat izen ere ezagutzen dira.

Artola bertsolari eta pilotari izendatu dugu. Ez da kasu bakarra. Esaterako, Ireneo Ajuria bertsolaria pilotari profesionala izana dugu. Imanol Lazkanok honela esplikatzen du Aju-riaren kasua, bertsoa ziri eder eta hizjoko ederragoarekin amaitzen duelarik:

Ajuriana noa
hortara ezkerro;
hori fina danikan
ez inork espero,
sekula ez det ikusi
nik lanean bero;
lehen pelotaria zan,
orain «pelotero».

Joxe Artola errebotearrekin zegoen bezala, Joxe Aierbe eskuzkoarekin dabil kezkatuta. «Pelota, euskal jokoa» du izenburua bere sailak. 1975ean pilota-federazioak egin zuen bertsopa-per lehiaketan hirugarren saria lortu zuen bertso hauekin. Hona saileko hamaikagarrena.

Era guztiak atsegin zaizkit,
baña nago kezkatuta,
gazte jendea ikusten baitet
pala eskutan artuta.
Erremintetan eskua bera
lenengo dala aztuta,
oiek gero zer egingo dute
orain orrela oituta?

Bertsoa, diskurtsoaren antolaketa eta arrazoiak emateko eran, oso ondo moldatua dago, baina errima errezean ari da.

Euskitze ez da pilotaria, baina, dakizuenez, pilotari oso lotua dago. Bera da hainbat eta hainbat partiduren komentarioak telebistatik egiten dituenena. Hona diska baterako behiala egin zituen bertsoetako bat. «Pilotarien batzarra» du izenburua. Hemen e re pilotaren jatorri eta izate euskalduna azpimarratzen dira:

«Euskal Pelota» dugu
eta hala hobe,
lur hau baitu sorleku,
lur hau du zutabe.
Bi hitzak elkarrekin
oso ondo daude,
baina ez dira ezer
bat bestea gabe.

Euskara eta pilotaren arteko lotura egiten du. Bertso jarria da, eta Euskitze bat-batean ere hain ona bada, nola jarriko du bertso txarrik?

* * * *

Santa Krutz bertsolariak dioenez, Billabonako Yartza pilotaria besomotza genuen:

Milla ta zortzireun da
larogei ta zazpi,
azaruaren seia
izango zan noski;
Jai-alain partidua
jokatzen dira asi,
Billabonako Yarza
beste iru prantsesi,
beso batekin seiri
die irabazi.

Eskuineko eskua falta omen zuen Yartzak. Ez da beste mundu duko bertsoa, batez ere errima kontuan; erretoriko samarra da, baina oso irudi polita darabil bukaeran, hiperbatoi eta guzti: «beso batekin seiri die irabazi».

* * * *

Beste batzuetan, Bilintx handiaren bertso famatu haietan bezala, pilotaren inguruko giroa eta gertaera xelebreak utzi dizkigute bertsolariek:

Egunaren izena
ez dakit nola zan,
baina seinalagarri
partidu bat bazan,
pelotan jokatzeko
Oiartzungo plazan;
nai det nere orduko
gertaera esan,
urrenguan beste bat
eskarmenta dezan.

Partidua jokatzen
bukatu zanian,
ostatura joan nintzen
zuzen-zuzenian;
maira jana ekartzen
asi ziranian,
apaiz bat serbitu zan
aurren-aurrenian,
makiña bat sartu zan
aren barrenian.

Bertso onak dira. Hizkera aldetik badaude okerrak, adibidez, «eskarmenta dezan». Hiperbatoiekin jokatzen artista zen Bilintx. Egia da erdararen eragin apur bat nabari dela haren zenbait bertsoan, baina esaldiak ondo tolesten zituen, hiperbatoiak bertsoaren egiturara ongi moldatuz: «nai det nere orduko gertaera esan». Belarririk finenean ere ez da batere gaizki sartzen bertso hau.

* * * *

Mariano Juaristi «Atano III.a» mitoa izan da pilota-munduan. Auskalo zenbat jarrialdi diren haren gorantz eginak. Besteak beste, bere aita izan zen lehenengoa. 1927an, Mondragonesari txapela kendu zionean, bertsoak jarri zizkion semea-ri. Inolako disimulurik gabe jarri ere.

Zuk badakizu gure txikia
 dala andazko ariña.
 karga pixka bat artuko luke
 enpeñatuko bagiña;
 asieran da akabatzián
 dauka jugada berdiña;
 orren gorputza dala diote
 gomiarekin egiña.

Zaldibiko Patxi Erauskinek, «Patxi Errota»k eta Txirritak ere jarri zizkioten bertsoak Atanori. Baina Atano III.aren gainean bertso-erauntsirik handiena jaulki duena Basarri da. Guztira hogeitarrialditik gora dauzka eta horietatik dozena bat bai azkoitiar handiari dedikatuak: «Azkoitia», «Floriaga jauregia», «Bere asiera eta jarraipena», «Atano txapeldun», «Trinketeko buru», «Atano III.a binaka», «Atano III.a eta Iraetako txikia», «Atano III.a eta Atano VII.a», «Atano III.a eta Felipe», «Atano III.a eta Harrambillet», «Atano III.a eta Akarregi», «Atano III.a eta Gallastegi».

Bi bertso aukeratu ditugu, «Atano III.a binaka» sailekoa bata eta «Atano III.a eta Gallastegi» jarrialdikoa bestea:

Marianoren egintzarekin
 zein ez liteke arritu?
 Pelotak ditun ezkutu danak
 orrek ezagutu ditu.
 Ezker-eskubi, aide ta bole,
 plazan ezin zan kabitu.
 Azkoitiar au ezin ziteken
 inortara errenditu,
 zenbaiteek ditun esku gogorrek
 berekin izan balitu.

Gazte larden bat Eibar aldetik
 zetorren indar aundiko,
 danak apurtuz gora igo zan
 guztiz bulartsu ta tinko.
 Berrogeitalau urte Atanok,
 bestea berriz sasoiko.
 Ainbeste argi egindakoa
 ez al zan bein itzaliko?

Jende guziak esan zuena:
«Jaungoikoa da betiko!».

Basarriren bertsoak dira. Zer esan nahi dugu horrekin? Estilo beretsua erabili ohi zuela beti. Basarriren era honetako bertso-rik gehienek norbait goraiatzea izaten dute helburu. Gauza asko esaten du. Esate baterako, nolako pilotaria zen eta esku beragiena era aipatzen du. Errima eta neurritz, beti bezala, akatsik gabeak. Kronista lana dago bertso hauetan. Deskripzioak. Galdera erretorikoak eta baldintzazko esaldiak bereak ditu Basarrik. Bertsoari jantzi handia ematen dioten baliabideak dira. Bigarren bertsoan ere ageri da Basarriren marka. Esaera zaharrarekin amaitzen du «Jaungoikoa da betiko». Jaungoikoa eta erlijioaren aipamenak ere bereak dituzte Basarriren bertsoek.

* * * *

Pilotarien omenaldiak dira, beste batzuetan, bertsolarientzat aipagai. «Abregoren omenaldia» izeneko sailetik hartu dugu ondorengo hau. Atanori mintzatzen zaion modutsura mintzatzen zaio Basarri Abregori ere. Bertso-moldean ere ez dago batere alderik.

Egun aundi bat gainean dezu,
aurrez asi da ditzira,
pelotazale guziak daude
Iruña alderuntz begira.
Gazte-gazterik eskeini zinan
euskaldun joko garbira,
gure pelota zuk jaso dezu
merezi zuen tokira.

* * * *

Hurrengoa «Ogeta gaztea» sailekoa da

Gure pelota dala bitarte
zerbait nai nuke itzegin,
Ogeta gazte orren izena
ezaguna izan dedin.
Ezker-eskubi sendoak dauzka

naiz kolpe batzuk utsegin...
 Oker txarren bat izan ezean
 orrekin ez da atsegin.

Hemezortzi urte zituen Ogetak. Bi bertso hauetan pilotari baten akabera eta bestearen hasiera kantatzen dira. Irudiz, biak kontrakoak, baina finean kezka beraren produktu dira. Basarrirenkezka dira euskal ohiturak eta horien artean pilota-rena. Pilota euskaltasunaren sinbolo da. Beraz, gora jaso behar reko zerbait. Abre goren lana eskertu eta Ogetaren bidez itxaropenari deiadar egiten dio.

Baina pilota euskalduntasun eta ohitura garbien sinbolotzat hartu duen bakarra ez da Basarri. Uztapidek ere adierazi zuen zerbait horretaz. Haren «Sasoia joan da gero» liburutik jaso dugu hurrengo bertso hau. Gaizkia eta ongiaren kontzeptua hezur-muinetaraino sartuta daukagularik, pilotak ere behar zuen bere etsaia. Futbola. Pilota: euskalduna, txukuna, garbia... Futbola: erdalduna, zatarra...

Pelotarako gogo gutxi gaur
 ta fugola indarrian,
 emengo lengo pelotariak
 daude erdi negarrian,
 esanez: «Gure joko polita
 dago leku ederrian!»
 Fugol-kontuak poliki esan
 alakuaren aurrian.

Pilotarien sentimenduaren interpretaritza egiten du, hitz testual eta guzti. Badago beste detaile bat ahozkotasunaren eragina Uztapiderengan zenbaiterainokoa zen eta fonetika kontuan nola moldatzen zen konturatzeko: «fuGola», «fuGol-kontuak» esango du.

Era berean, Lazkao Txikik ere aipatzen du euskal joko txukuna. 1965eko bertsolari-txapelketan «Pelota jokoa» jarri zioten gaitzat, hiru bertso bota zitzaizkion. Ikusiko duzunez, pilotaren defentsa nabarmena egiten du Joxe Migelek.

Joko maitea, ematen dizut
 mila esker ta grazia;

ez dakit nundik sortua zeran,
 bainan lur ontan azia.
 Beste aldera utzitzen det nik
 kirolen alde guzia,
 zu baitzerade joko polita,
 txukuna eta garbia.

Bertso honek badu komentatzea merezi duen gairik. Hasteko, forma aldetik, errima nahiz neurrian, larri salbatzen den horietakoa da. Lehenengo hirurak ongi daude, baina «garbia» urrun samar geratzen da besteetatik. Neurrian ez du hutsik egiten, baina hori gerta ez dadin luzadura nabarmenegiak darabiltza: «utzitzen», «baitzerade». Eduki aldetik bertso ona da, bertso osoan zehar pertsonifikazioa darabilelarik. Lazkao Txikiri ez dio axola pilota non sortua den; gurea da eta kitto!

* * * *

Pilotariaren heriotzari ere kantatu diote bertsolariek. Basarriengana jo dugu oraingoan ere, besteak beste «Txapasta» eta «Mondragones» hil zirenean jarri zituen bertsoak Basarrik. Bigarren honi jarritakoa da ondorengoa:

Berri txar bat zabaldu
 ain indar aundiko,
 illundu gaitu danok
 kale ta mendiko.
 Lagun zarra eztegu
 berriz ikusiko,
 Mondragones aundia
 joan zaigu betiko.

Errimatu beharrak askotan formak nahikoa bortxaraztera daramatza bertsolariak. Ez dakit «aundiko» eta «mendiko» mugagabe horiek zeharo ongi dauden.

* * * *

Beste bertso-sail handi bat pilotarien arteko lehiak, batez ere buruz buruko txapelketak, gogoratzeko jarri dituzte bertsolariek. Berriro ere Basarri dugu iturririk printzipalena. Hona

titulu batzuk: «Azkarate eta Atano» (1967), «Iritxi zaie ordua» (1968, Retegi I.a eta Atano X.a dira), «Erretegi txapeldun» (1969), «Lajos eta Tapia» (1970, «Gasteizko pelota txapelketa» (1979), «Retegi II.a eta Galarza III.a» (1983), «Galarza txapeldun» (1991). Azkeneko sailetik haxe gogoratuko dugu:

Or Baraibarko txoko maitean
 sortu ziñan ume latza,
 ta pelotari eman diozu
 berebiziko gorantza.
 Egun hau iritxiko zala zuk
 bazenduan esperantza,
 urte onetan txapeldun zera,
 bejondaizula Galarza!

Esklamatioak-eta erabiltzen ere maisu izan da Basarri. Beti bezala, goraipamenezkoak dira. Dena dela, «ume latza» delako hori fortzatu samarra iruditzen zait.

Gai beraren inguruan Lasartek ere baditu bertsoak. «Galartza eta Retegi» da bertso-sortaren izenburua:

Borroka gogorrean
 or bi pelotari,
 aurpegiz aurpegi:
 Ladis Galartza eta
 Julian Retegi.
 Lendik ere entzuna
 nengoen askori
 berdin jotzen zutela
 ezker da eskubi:
 ez da bilatzen errez
 olako beste bi.

Formato edo molde aldetik bertso hau, orain artekoekin konparatuta, diferentea da. «Esne saltzailearen doinua»n emana dago. Batez ere txukuntasuna da Lasarteren bertso-egikeraren ezaugarria. Mugagabeen errimatuz zeinen dotore egiten duen: «nor», «nori» kasuak, esamoldeak (ezker da eskubi, aurpegiz aurpegi), izen propioak, determinantea... denak ederki konbi-

natzen ditu bertso bereko errimak osatuz. Neurrian ere ez diozu akatsik aurkituko.

Azkenik, neuk buruz jasotako bertso bat ekarri nahi nuke hona. Dakizuenez, 1989an Amezketako Joxean Tolosa atera zen pilotan buruz buruko txapeldun. Maiatzaren 7a zen. Maiatzaren 10ean Zaldibian afaldu zuen lagun-koadrila batekin. Sebastian Lizaso ere tartean zen. Afalondoan txapeldun batek besteari bertsoak kantatu zizkion. Hauxe jaso nuen gogoan:

Txapela hori ez da lortua
nahi zenuen bezain errez;
bolada baten, zu bezalaxe,
gu ere geunden dardarrez.
Baina, Tolosa, napar txikia
bota zenuen indarrez,
eta ospatzen aurkitzen gera
orain umore ederrez;
galduta ere lagun ginanak
irabazita nola ez?

Bertso bikaina da, galdera erretoriko eta guzti amaituta. Beste gauza bat ere esan nahi nuke. Garai batean bertso asko jasotzen zuen jendeak buruz. Horretan asko atzendu gara, izan ere teknikari esker ez baitugu burua hainbeste erabili beharrik. Baina horrekin asko galdu dugu. Lehen herriak kolaboratu egiten zuen bertsolariarekin. Partaide aktiboa zen. Sarri askotan bertsolariak esaten zuena pixka bat aldatu, eta hobetu ere bai inoiz, egiten zuen. Horregatik dauzkagu, batzuetan, bertso beraren bertsio bat baino gehiago.

* * * *

Bertsolariak, ofizioan ari direnean, pilotari paperean jartzea ere normala izaten da. Hauxe da Lazkano eta Agirrerren kasua. Gai hau jarri zieten Retegi eta Arretxek elkar neurtu behar zuten bezperan: «Apustua egin behar eta, Lazkanok Retegiren alde egiten du; eta Agirrek, aldiz, Arretxeren alde». Lazkanorena gogoratuko dugu.

Hamar urte inguruan
pausuan-pausuan,

txapelak jantzi ditu
era erosuan.
Iaz ere seguru
eramango zuan,
txanponen truke tongo
egin ez bazuan.

Bat-bateko bertsoa izateko oso ona da, nahiz eta azken bi errimak erdi-potoan egon. Hemen gai bat ateratzen da plazara, orain arteko bertsolariak ausartu ez direna: tongoa. Kontu hori ere sarri-sarri izaten da pilotaren inguruan.

* * * *

Badago «Pelota Euskal Jokoa» izeneko liburu bat. Donostiako Aurrezki Kutxaren laguntzaz argitaratua. Pilota-federazioare n 50. urteurrena zela eta, erakunde honek bertso-paper lehiaketa antolatu zuen 1975 urtean, pilota gaitzat harturik. Guztira hogeita zortzi bertso-sorta eta hogeita lau bertso-jartzaile ageri dira. Lehiaketa hura Xalbadorrek irabazi zuen. Manuel Matxainek eskuratu zuen bigarren saria. Hirugarrena, berriz, Joxe Aierbek eraman zuen. Hasieran ezarri ditugun Olearen bertsoak ere sail honetakoak dira. Dasta ditzagun Xalbadorren bertso zoragarri horietatik bakar batzuk.

Nola Euskal herriko bertze mutikoak
tirriatu izan nau pilota jokoak.
ahalak ez ordea nik hortarakoak.
Bertze zerbaitetako nindaukan Jainkoak.

Kirola hau jokutzen da maiz egun argiz,
oneski beztiturik, errespetu hundiz.
Arrotzak dabilzkio berendako nahiz.
Paregabea baita ederrez ta garbiz.

Zabaldu bazaituzte hemendik mundura,
muga gabea bada zure hedadura.
Eskerrak ez daizkela erraiten mentura
zu etzarella gure iturriko ura.

Joko huntan lau molde dezazkegu ikus:
esku-larruz, xisteraz, palaz edo eskuz.

Iduriz bereziak, jokatzeko moduz.
Bainan denak arima ber-beraren gorputz.

Plaza isilik dago, iduri eliza.
Beharien begiak pilotak dabilta.
Jainkoak hango deiak baiezza balitza
talderik ahulenak luke azken hitza.

Neska gaztea ere hor dago behari,
pilota bera bezain bihotza jauzlari,
esku-zarten artetik otoizka Jaunari
garaitza eman dezon haren maiteari

Kirola ta hizkuntza, horra hor bi gauza
luza dezaketenak herriaren hatsa;
baldin ez bazerauku erdalduntzen plaza,
salbaturen garela badut esperantza.

Begiratzen diegun lekutik begiratzen diegula, bikainak dira. Alde batetik deskriptiboak: joko-moldeak, jantziak, plazako giroa, beharien aurpegiak... Bestalde, lirikoak. Beharien bihotzak erakusten dizkigu, pilotarien «maiteen» bihotzak batez ere. Hizkuntza eta pilotaren arteko erlazioa aipatzen du, sentimenduak, plaza eta herriaren argazki, konparazio, metafora, hizjoko... zer ez dago? Forma aldetik ez dago inolako akatsik; nahiz eta puntuko lerroa osatu, etenak ongi egiten dituenek, ez legoke problemarik puntua bi lerrotan jartzeko ere. Eduki aldetik, berriz, ezin aberatsagoak. Pilotako errituari buruz ere argibide asko ematen du.

Bestalde, sari-banaketa egin zen egunean, 1975eko abenduan 14an, bertso-jaialdia izan zen Karmelo Balda pilotalekuan. Honako bertsolariok ziren kantuan: Gorrotxategi, Matxin, Xalbador, Agirre, Lazkano eta Lizaso. Joxe Mari Aranalde aritu zen gai ematen. Bertsorik onenarentzako saria Gorrotxategik bereganatu zuen. Honela zioen gaiak: «Haur bat pilota eskuan duela». Hona Joxe Luisen bertsoa.

Zu ikusita pozan malkoei
nago eutsi ezinean.
Zein haundi zeran, ene umetxo,
ote zaude jakinean?
Pelota goxo bat eskuan da

gure euskera mingainean.
Zu zera izarrrik argin-argina
gure euskal jardinean.

Hau ere lirikoa eta poetikoa da aldi berean. Haurraren argazkia egiten du, pilota eskuan duela. Jardin eta izarraren artean halako esaldi metaforiko bikain bat osatzen du. Galdera erretorikoak... Baliabide asko dago. Bat-batekoa izateko bertso handia da benetan.

Oso laburbildurik ematen dugun lan honen bidez ikus daitekeenez, ikuspegi eta alderdi askotatik heldu dio bertsolariak pilota-jokoari: euskal jantziz beztituko du lehenik; herri eta probintzien arteko lehiak kontatuko ditu bertsolariak gero; frontoiko gorabeherak, hurrena; epopeia baten gisan aurkeztuko digute pilotarien jarduna zenbaitetan. berrikuntza, etorkizuna... eta beste hainbeste problemaz hitz egin digute. Ez da falta izan pilota-jokoa arrunt idealizatu duenik ere. Lirikarako ere eman die biderik pilotak bertsolariari. Hitz batean, herri honen historia kontatzen ahalegindu da beti bertsolaria; hori bai, oso modu berezian. Kasu honetan pilotaren historia bildu nahi izan dugu bertsolarien sentimendu eta pentsamenduan aztarrika eginez.